

56813

Д. В. ЉОТИЋ

Прича о шећеру

ИЛИТИ

ГОРКА ИСТИНА

Водић кроз изложбу
„Три године владе
Д-р Милана Стојадиновића“.

ЦЕНА 5 ДИНАРА

Прича о шећеру

ИЛИТИ

ГОРКА ИСТИНА

Водић кроз изложбу

„Три године владе

Д-р Милана Стојадиновића“.

ИЗДАВАЧКА КУЛТУРА
Београд

56813

D. Tomić Stefan
16. VII. 46.

ШТАМПARIЈА МАРИНКОВИЋ
ВЛАСНИК ЛИСТА „ГЛАС ПОДУНАВЉА“
СМЕДЕРЕВО

1939

ПРЕДГОВОР

Одавно се решавам да напишем ову причу.

Али с дана на дан, ето прође толико времена, а прича не доби свој облик. И може бити не би никада ни угледала света, да нисам чуо и читао за изложбу „Три године владе Д-р Милана Стојадиновића.“

Нисам ишао на ту изложбу. Бојао сам се огромног броја „виђених и чувених“ посетилаца и њиховог одушевљења.

И претерана реклама ме чини опрезним. Не верујем много у солидност оних артикала што се много и упорно рекламирају.

А за поменути изложбу — реклама непрекидна. Новине пишу само о томе. Радио сваког дана саветује „сваком ко се интересује судбином своје земље, да неизоставно посети ову изложбу и тако се упозна са чудесним реализацијама Владе Господина Доктора Милана Стојадиновића“, износећи у исто време имена виђених људи који су се дали на изложби запазити.

По престоничким улицама, причају ми, велике жуте афише и на њима три млада сељака: Словенац, Хрват и Србин, загрљени, окренути рађајућем се сунцу, зинули од чуда што су угледали натпис: „Три године владе Доктора Милана Стојадиновића“. Јер не верујем да их је запањило само сунце, које гледају од првог дана свога живота па до последњег.

Нисам дакле ишао на изложбу. Рачунам: биће да иза толико и такве рекламе има мало истине.

Али пре неки дан пише ми друг из Дарувара ово:

„Данашњом поштом примио је наш претседник дописну карту издања „Три године владе Д-р Милана

Стојадиновића, са новим шестгодишњим планом владе Д-р Милана Стојадиновића, са географским приказом и расподелом утрошка од дин 4.500,000.000, — на јавне радове, са следећим садржајем:

Београд, 10-X-1938 год.

Драги пријатељу,

Последњи међународни догађаји у спољној и изложба о трогодишњој влади Д-р Милана Стојадиновића у унутрашњој политици, учинили су да он сада слави свој триумф. Због тога сам решио да обуставим сваку политичку акцију за време наредне „шестолетке“. Не наседајте лажима која се шире о Милану Стојадиновићу а у вези са мојим именом. Имајте стрпљења! Јавићу Вам се после шест година, када ћемо евентуално продужити нашу акцију. Захваљујући Вам се на досадашњем поверењу, остајем Вама одани, Димитрије Љотић.

Разуме се да ја ову карту нисам писао. А другог човека мог имена данас у овој земљи нема.

Па иако је ја нисам писао, та моја тобожња карта донела је мом другу тобожњу поруку.

Верујем да се мој пријатељ ни једног тренутка није дао преварити. Убеђен сам да је и он запазис, да та карта носи датум расписивања нових посланичких избора. А још речитије му је морало говорити за њену лаж откриће, да је порука написана на карти издања „Три године владе Д-р Милана Стојадиновића“.

Међутим нашао сам и албум ове изложбе — мислио сам — узете најјаче ствари.

Ту сам видео:

Како под Владом Д-р Милана Стојадиновића овце пасу;

Како под истом владом косачи косе; --

И многе друге дивне ствари, које досад у нашој земљи нису биле познате, већ су се тек сада, благодарећи влади Д-р Милана Стојадиновића, појавиле и и одомаћиле.

Видео сам познату „истину“, коју знају и мала деца у нашој земљи, да смо окружени „самим пријатељима“, па је

и та „истина“ лепо претстављена, тако да после тога свако у том погледу може бити потпуно спокојан.

И сва су се та чуда догодила, благодарећи једино изложби „Три године владе д-р Милана Стојадиновића“.

Видео сам ту да је пшеница 1935 године била 163— динара, а 1938 год. 220— динара. (При овом сам се растужио, сетивши се како је Влада у фебруару 1938 год. заплашила један мој задружни Савез тврђењем да мора оборити цену пшенице, јер је много висока, те је исти продао по цени ниској 100 вагона прикупљене пшенице с љачке, а одмах затим отпочела цена скакати и заиста дошла и на 220 динара. Али тада пшенице није било код сељака, већ само код појединих трговаца и то већином — Јевреја).

Видео сам слику: шта је могао сељак купити 1935 год. кад је продао 100 килограма пшенице, а шта се опет може купити за истих 100 килограма пшенице 1938 годин.

Али кад сам погледао изближе — очако реда ради — ја угледах на слици која претставља то „велико побољшање“ и шећер.

„Пази молим те“, рекох себи, „дакле и шећера може купити сељак себи. И то 1938 године, поред осталих ствари три килограма, а три године раније, поред осталих ствари, само два килограма! Е, одиста је то лепо од владе Д-р Милана Стојадиновића! Тако брате! Нека сироти наш хранитељ и бранитељ заслади себи и својима горчину дана својих.“

И тако ме поменута карта потсети на ову изложбу, а изложба на ову причу о шећеру.

Изиђоше ми пред очи љуте борбе што сам их на задружном терену водио баш око шећера.

Сетих се свих мука што их та борба мојој браћи задругарима наметну.

Падоше ми на ум истинске горчине и жртве, што их честити сељаци за праведну и општу ствар претрпеше а и данас их непрестано трпе.

И тада се одједном реших:

Не! Ова изложба „Три године владе Д-р Милана Стојадиновића“ није још потпуна.

Недостаје јој још нешто

Биће крња, ако јој се не дода ова прича о шећеру — као горка, као чемерна истина.

* * *

Мала је ово прича а предговор јој је велик. И читалац се љути и пребацује ми:

„Тресла се гора, родио се миш. Кад смо почели читати предговор мислили смо: Бог зна шта ће испасти? Кад тамо — прича о шећеру!!!“

„Па зар таквом ситном стварју Ви мислите побити резултате показане на изложби „Три године владе Д-р Милана Стојадиновића“? Зар онолики бројеви, дијаграми, цртежи, слике, фотографије, и Ви мислите да се све то може обеснажити са неколико убода Вашег заједничког пера? Зар дивна слика срчаног и мудрог Кормилара државног брода? Зар она друга, великог Вође радног сељачког народа? Зар она трећа, храброг Бранитеља народне имовине од насртаја међународног капитала, Зар она четврта, мудрог организатора народне радиности и индустрије? Зар све те слике сад Ви мислите да могу избледети пред том Вашом причом о једној јединој ствари — о шећеру?“ Засипа ме читалац бујицом питања.

А ја чекам да се хук бујице стиша, па тек онда одговарам:

Мала је ова прича, пријатељу читаоче, признајем. Али као што мали отвор на зиду тамнице даје могућност робу да кроза њ сагледа сву дубину бескраја небеског и читаве светове што плове по њему, — *иако и ова прича о шећеру, шеби, шио, си зашворен у тамници лажу, омогућава да кроз њу сагледаш горку и чемерну истину наше народне стварности.*

И као што око роба, прошетавши се по светлим просторима небеским, кад се врати у мрак тамнице своје, тад тек види беду њену, тако ћеш и ти, читаоче пријатељу, кроз ову малу причу сагледати сву беду „Три године владе Д-р Милана Стојадиновића.“

И нећеш се љутити на писца ове приче што ти је причу испривчао!

„Тајна мог успеха лежи у мојој сталној вези са привредницима“.

Д-р Милан Стојадиновић, у једном говору привредницима Јужне Србије.

У В О Д

Шећерна индустрија Југославије до 1932 год. била је у особито повољном положају. На једној страни имала је неколико десетина хиљада растурених сељака, произвођача шећерне репе. На другој, преко три милиона домова југословенских, потрошача шећера.

Око педесет хиљада сељака засејавало је око четрдесет хиљада хектара своје земље и продавало тој индустрији шећера просечно шесдесет хиљада вагона шећерне репе.

Три милиона домова југословенских куповало је од индустрије шећера сваке године просечно седамдесет милиона килограма шећера.

Индустрија шећера је одређивала: колико ће сељак сејати, — пошто ће му се рачунати семе, — кад ће репу vadити и предавати, — колико ће за њу добити. Сељак је то имао да прими без поговора, или — нек не сеје репу, већ друго што.

Пошто ће домаћин плаћати шећер, одређивала је опет индустрија шећера. Домаћин је имао платити без поговора, или — нек не једе шећер већ друго што.

Индустрија шећера је дакле била једини и апсолутни *диктатор* услова и цена читаве шећерне привреде у Југославији.

Ни сто педесет милиона динара не представља вредност инвестираних капиталних средстава у целу индустрију: ни половину вредности оних четрдесет хиљада хектара земље на којој се производе шећерни репа за ту индустрију. Али је зато било година, кад је та индустрија у једној јединој години зарађивала по три стотине милиона динара!

И тако оре сељак њиву своју. Обрађује је с чељадом својом. Мучи се, као што је Бог наредио, да би хлеб свој узноју лица свога јео.

А на другој страни шећер, од његове шећерне репе, купује читав народ као храну своју.

У средини пак, између сељака који производи шећерну репу и домаћина који троши шећер, *царује неприкосновено* „Југословенска“ индустрија шећера.

У тој „нашој, националној“ индустрији налазе се и две државне фабрике: једна на Бељу, друга на Чукарици. И заједно са приватним фабрикама — картел направиле: да не кваре једна другој сигуран посао и сигурну добит!...

Главну пак реч ту воде следећи некрштени „Југословени“: Елбоген, Елек, Ледерер, Шварц, Лесић и Коен.

Идила! Управо потресна слика! дивна хармонија интереса појединачна са интересима народне целене!

Елбоген седи у Пешти. Путештво по Холандији и Швајцарској. С времена на време наводи Јосифу. Не говори нашим јазиком. Воли Југословенску, а особито „југословенску“ шећерну индустрију.

Елек седи у Петровграду. „Чучка“ је југословенски. Има Светог Саву о врату. Добити га твистором. Уме да разговара са југословенском господом који сувише цене господски живот. Била је особито лепа свечаност у Трговачкој комори у Петровграду, управо до суза узбудљива, кад је државни претставник ставио Светог Саву господину Елеку о врат: господин Елек био је потресен, Свети Сава исто тако.

Ледерер седи у Чоки. Мудар човек. Управља својим великим угледним имањем лепо. Али и индустријом шећера. А кад затреба, појављује се и уме да напише Министрима одлучна писма у заштиту нашег произвођача шећерне репе; јер, за Бога, па и он сам производи шећерну репу. При том заборавља да помене, да — иако „произвођач“ шећерне репе — он спада у моћне управљаче шећерне индустрије.

Шварц седи у Врбасу. И он је заслужио Светог Саву као и Елек, управљајући једним делом „југословенске“ индустрије шећера. Добро се познаје са срчаним „Кормиларем“

државног нам брода још из времена његовог љутог опозиционарства. Још у то време приређује му свечане ловове, добре проводе и обилне гозбе.

Лесић седи у Београду. Прича да је Србин дубровчанин. Без вероисповести. Вешт је и окретан. За мој задружни репарски Савез би било много боље да сам пре сазнао да је овај „Србин-дубровчанин“ некрштен, а не тек онда кад је дошло до парнице.

И Коен седи у Београду. Он не производи шећер То раде Елбоген. Елек, Ледерер, Шварц и Лесић. Коен, као прави директни потомак Мојсијев, управља картелом шећера.

Истине ради морао бих рећи, да нису само сва господа у индустрији шећера. Има и крштених душа тамо. Али они су у другом, ако не у десетом реду. Чекају послушно на позив напред именованих великана. Долазе. Примају налоге. Извршују. Добијају награде. И одлазе опет у сенку. Зато њих и не помињемо. Мир нека је пепелу њиховом! Јер заиста: човеку се учини као да с мртваца има посла, кад гсвори о њима.

Други је случај крштених душа ранга Др. Стојадиновића. То су већ велики заштитници. Пред њима се клањају и сагибају сви они што их споменусмо, понизни и љубазни без мере.

Али та понизност и љубазност су само маске, иза којих некрштени господари „југословенске“ индустрије шећера презриво и са висине одмеравају своје заштитнике. „О имам га! Мој је! У мојој је мрежи! Ухваћен је!“ — Тако иза љубазне и понизне маске говори прави израз њиховог лица.

Може неко из трећег или петог реда да избије у ред ових протектора, великих заштитника. Такав је случај оног познатог „задружног идеолога и борца“. Али о њему ће бити доста речи у овој причи.

З А П Л Е Т

Ова идила није могла непрестано и непомућено трајати. „Завидљивци“ нису могли дуго трпети ово уређење једног замашног привредног и социјалног питања.

Мора се признати да је међу њима био и писац ових редака.

Неколико година раније неки произвођачи шећерне репе организовали су се на задружној основи, и у вези са једним чехословачким финансијером подигли прву задружну фабрику шећера у Старом Сивцу. Али одмах у почетку та прва задружна фабрика је планула. Тајанствено је изгорела, и одмах затим дошао је стечај, који ни до данас није скинут...

А кад је фабрика дошла под стечај, картел је успео да стави своју тешку руку на њу. Управитељ стечајне масе, чак и неке судије, радили су онако како је картел хтео. *Картели је успео, да овај први већ осуђени задружни подухвати учини безбедним у самом почетку.*

Али таман да Елбоген, Елек, Ледерер, Шварц, Лесић и Коен мало одахну, — кад наиђоше нови задружни подухвати.

С јесени 1931 год. бејаш ушао у Управни одбор Главног савеза српских земљорадничких задруга. Био сам познат са оним напред поменутиим „задружним идеологом“, али га нисам познавао. Слушао сам доста зла о њему, али ми нико у то време не пружи доказа. Отуда нисам могао то примити за истину. Зато на његов предлог уђем у Управни одбор Главног савеза. Међутим, чим сам ушао, на једној од првих седница ужег Управног одбора, увидех да овај човек није без разлога за рђавог оглашен.

Питање на коме сам то наслутио, а после и потпуно сазнао, било је — случајно — питање нове задружне фабрике шећера, коју је требало подићи у Смедереву.

Постојала је наиме нека чехословачка група, која је, пре мог уласка у одбор, месецима преговарала са Главним савезом око подизања те фабрике.

Чим сам ушао у управу, обраћена ми је пажња од стране тадањег Министра двора на ту ствар као врло добру по народне интересе, али да се нешто у Главном савезу с тим затеже.

Претставници групе су ми одмах отворено рекли да им се чини, да онај „идеолог“ то кочи иако они не виде разлога. Говорили су ми: ми бисмо били задовољни и да нам се просто саопшти да Главни савез не жели да улази у тај посао.

Отуда је на првој седници ужег Управног одбора, на којој сам и ја по свом уласку, присуствовао, та ствар изнета и начелни уговор сачињен и то онако како је хтео онај „идеолог“, с тим да га главни Управни и главни Надзорни одбор одобре. То је било 19 новембра 1931 године. Сазив пленума требало је да буде за десетак дана. Али дошао је после четрдесет дана, јер се хтело за сваки случај припремити и друго оружје против овог подизања задружне фабрике у Смедереву.

Истог дана, 19 новембра, — о чуда! — картел фабрика шећера у Југославији шаље министарству трговине акт, углавном следеће садржине :

„Велика опасност прети нашој националној индустрији шећера. Међународни картел шећера са седиштем у Хагу решио се да тако рећи бесплатно даје шећер у Југославији, а уз то још да плаћа држави и царину и трошарину, само да сруши наше шећеране. Има један начин да се томе помогне. Нека Господин Министар трговине упути следећи акт Међународном савету шећера у Хаг :

„Одобравам да картел индустрије шећера у Југославији ступи у чланство Међународног савета шећера у Хагу, под условом да се нашој индустрији шећера одобри да може извести из Југославије 15.000 тона шећера.

„У исто време обавештавам Савет, да *нећу доволићи подизање ни једне нове фабрике шећера за време од пет година од данас*“.

То лукавство наше „националне“ индустрије шећера било је више него провидно. Каква опасност може претити „нашој“ индустрији шећера од међународног картела, кад она годинама ни једног грама шећера није извезла (иако, ето, има могућности да извезе толики шећер) и тако се није појављивала као конкурент међународном картелу у иностранству? С друге стране морало је бити јасно сваком разумном човеку, да се ова забрана подизања нове фабрике шећера у Југославији не тиче ништа Међународног савета у Хагу, већ само картела наше „националне“ индустрије

шећера — и то због подизања задружне фабрике у Смедереву. Па ипак, иако је то провидно и јасно, баш таква изјава, од речи до речи како су је диктирали Елбоген, Елек, Ледерер, Шварц, Лесић и Коен, баш таква изјава је оишла у Хаг од сиране нашег Министра трговине.

И кад је „југословенски“ картел сазнао да је Министарство решило да даде овакву изјаву, тек онда је дозвољено да Главни савез српских земљорадничких задруга решава о начелном уговору о подизању задружне фабрике шећера у Смедереву. И тада је тај уговор пропао, *нијадмунд* најкешће од оног задружног „идеолога, радника и борца“ као штетан по Главни савез, *иако су Чехословаци потпуно усвојали његове личне примедбе и уговор сачинили по његовом диктату.*

Картел је успео да овај други подухват за подизање задружне фабрике шећера просто *изигра и уништи у самом вачејку.*

Тог дана сам упознао оног задружног „идеолога“.

А потпуне му манире упознадох, истог дана, на дискусији о другом једном питању. Радило се о чиновничком статусу. Приметих да је неумесна одредба по којој се управник Главног савеза (а то место беше тада држао овај задружни „борац“) бира првенствено између чланова Управног одбора. — Цикну љуто задружни „идеолог“ и рече да ја то њега гађам. Порекох и казах да говорим начелно. Ускомешаше се чланови пленума.

Када то примети задружни „борац“, он оде у другу собу и донесе једну малу црну књижицу и запита ме с висине: да ли сам ја правник, адвокат и бивши Министар правде, — као и то, шта је јаче: да ли одлуке скупштине Главног савеза или одлуке Управног и Надзорног одбора. Мирно му одговорих на сва та надувена питања. Он тада победоносно отвори ону књигу, прекоривши ме: зашто онда предлажем и такве ствари на решење Управном одбору, које је већ скупштина Главног савеза унела у Правила; а потом — за доказ — прочита пред свима нама:

„Чл. 37 Правила: Управник се бира првенствено између чланова Управног одбора“.

Цео ме пленум погледа са сажаљењем а ја се пожурих да повучем вредлог изјављујући да сам одиста запрепашћен како је могуће да се такве одредбе Правила, која сам имао толико пута у руци, не сећам. Али додадох, да молим управника, да ми дода Правила, те да видим да ли нема нешто што смисао ове одредбе знатно мења.

Он ми додаде ону црну књигу. Замолих нека пленум ради даље, а ја потражих одмах члан 37 Правила. Пронађох га брзо. Али у том члану нема онога што нам часак раније би прочитано. Паде ми одмах на ум црна мисао, да је овај „вођа задругарски“ један од најдрскијих неваљалаца које свет може замислити. Но брзо одагнах ту мисао, сматрајући да сам може бити рђаво чуо број члана који је прочитао. Зато стрпљиво отпочнем тражити, почевши од члана првог па до последњег, и нигде не нађох оно што је он прочитао. И опет, бојећи се да се не пребацим, вратих се пажљиво разгледајући од члана последњег до члана првог цела Правила. Али оно, што је наш задружни „идеолог и трудбеник“ прочитао, нигде не нађох. Тада увидех да имам одиста ванредну прилику упознати једну и међу рђавим људима ретку зверку. И затражих реч од председника. Зачуше се одмах неки протести од његових трабаната који живе од задругарства („Па то је ликвидирано“), али ја реч добих и рекох :

— Браћо! Ви сте чули шта је овај господин прочитао у овим Правилима. На основу тога сам повукао свој предлог, изненађујући се, да се не сећам таквог прописа. Али сада, када сам та Правила из руку његових узео, утврдио сам да ту не постоји оно што је он нама прочитао. Уопште у целим правилима такве одредбе или сличне нема. Према томе, овај господин нас све на најбезобразнији начин вуче за нос.

— Не уме да нађе! цикну тада задружни „идеолог“, пред запрепашћеним лицима пленума.

Насмејаш се и додах му књигу да он нађе, а он замоли нека пленум изволи продужити свој рад. Кад буде нашао што тражи, он ће се сам јавити. И тако се рад настави и трајаше два пуна сата дубоко у ноћ. А када пођосмо, он узе реч и онако мали и слаб, уз нервозно прекидање кашљем, рече :

— Ви сте сви сведоци да сам ја данас прочитао односни пропис из ових Правила. Господин ме је после тога гадно оклеветао тврдећи да сам тај пропис измислио. Ја сам у тој мери узрујан, да и сад дрхћем. Отуда, услед те узрујаности, нисам у стању наћи сад оно што сам раније нашао. Али ја ћу наћи и прочитати вам када се будемо идући пут видели“.

— Пет година да тражите, Господине, нећете наћи, из простог разлога што тога и нема, рекох му, — осим у неком новом издању Правила, које бисте Ви приредили. Али после овога, што смо данас видели, две комисије ћемо Вам поставити, да контролишу оно што Ви штампате.

Чудиће се свакако читаоци: како се ово чудо тог истог дана не ликвидира? И ја бих се чудио, да нисам то чудо доживео. Понеком створењу много помаже његова сопствена беда у борби. Наднесе се над њу онај који ју је открио, угледа је онако притешњену у њеној немоћи. Учини му се нељудски да је онако бедну и немоћну згази. Окрене главу у страну, пљуне и оде. А оно зло покупи своју немоћ и отпузи, да се обично — више не појави.

Реткост овог примерка је у томе, што је овај у стању већ сутра, — као да ништа није било, — гледати човека у очи дрско, пружати с висине руку ономе, пред ким је у немоћи беде своје јуче био. А ако би се повео разговор по ономе што се днсило, њему ништа није порицати све од реда, иако се догађај десио пред десетинама људи.

А после тога, кад ми се отворише очи с ким седим, распитах се његовом раду у Окружном савезу у Пожаревцу и Главном савезу у Београду, те сазнадох невероватна чуда.

И од тога дана започе борба која се годинама развијала на скупштинама Главног савеза, где нисам био у стању до речи доћи — иако сам био члан Управног одбора све од 1931 до 1937 године, — благодарећи гомили неделегата, што их „задружни борац и идеолог“ довађаше на скупштину с налогом, да дижу дреку и онемогућавају критику његовог рада.

И ова се прича развија у оквиру те борбе. Зато сам био приморан и овај детаљ унети. Како је овај „задружни идеолог“, вешто пловећи по пучини нашег политичког неморала, упловио и сам са својим скромним чунићем у тихо пристаниште Владе Др. Милана Стојадиновића, (где заузима већ пуне две и по године положај пун брига и одговорности, Министра без портфеља, — положај којим је задовољена једна љута потреба наше земље, због које је тешко патио наш народ), то ми се чини да га није било излишно унети у овај напис, који има скромни задатак да употпуни познату нашу изложбу „Три године Владе Др. Милана Стојадиновића“.

Кад је овај начелни уговор у пленуму пропао, и кад сам сазнао за онај акт Министарства трговине и индустрије, упућен Међународном савету шећера у Хагу, реших се да ступим у борбу са картелом сам.

Ступих у везу са истом чехословачком групом, и како сам у то време био на челу Обласне штедионице у мом крају, те, потпомогнут од својих осталих другова у Управном и Надзорном одбору Штедионице, сачиних уговор са овом чехословачком групом сличан ономе што га сачини Главни савез. По том новом уговору: Обласна штедионица је имала основати довољан број задруга, прикупити знатан број произвођача шећерне репе, — и за њих уписати половину акцијског капитала за нову задружну фабрику шећера у Смедереву. То додуше није било оно право решење — чисто задружна фабрика, али је за почетак било далеко боље од оног што је дотле било. Зато смо га прихватили и бацили се на посао свом снагом.

То је требало бити почетак нове ере привреде шећера у нашој земљи са циљем: *ослобођење наше народне привреде од скџлоаџаџије њуђинског каџиџала*. А мислио сам да таквом подухвату, заснованом на поштено и правилно схваћеним интересима народа, ниједан политички режим не само да не може наносити вреда, већ ће му морати, у оправданим потребама, на руци бити. Даље излагање показаше, колико је ово моје веровање било далеко од наше жалосне државне стварности.

Али ни овај уговор не ступи у живот. Настадоше, у марту 1932 године, низови потреса у међународном еко-

номско-финансијском животу, те поменута чехословачка група не могаде испунити своје обавезе. Наша Обласна штедионица пак испуни своје: основа за кратко време око 30 задруга, ове прикупише велики број задругара, ови пак одмах с пролећа 1932 год. засејаше две ипо хиљаде јутра земље репом. Задруга и задругара је могло бити и више, али Обласна штедионица видевши да финансијска група не може испунити своје обећање потпуно, ограничи рад свој на овоме.

Тако и овај трећи задружни подухват за подизање задружне фабрике шећера — пропаде.

Може бити да би се цела ова прича већ ту и свршила нашом трагедијом кратком и господа Елбоген, Елек, Ледерер, Шварц, Лесић и Коен не би ни за часак „дивно уређену“ југословенску индустрију шећера видели угроженом — да је тада био Министар финансија наш данашњи срчани „Кормилар“ државног нам и народног брода, Д-р Милан Стојадиновић. Али несрећом по напред именовану госпуду, тада још није било ово садашње „златно доба“. Д-р Милан Стојадиновић је био тада незадовољни витез луталица, далеко од државне власти.

Тадашњи Министар финансија мислио је: *да државне фабрике шећера треба да изиђу из каршела*. А када сазнаде да постоје задруге које имају засејану шећерну репу и да имају свој Савез, он *нареди* одмах државној фабрици на Чукарици, да *мора* прерадити ову шећерну репу, наплаћујући од Савеза ових репарских задруга кирију за употребу фабрике.

Кад чу за ово Елбоген, удостоји Југославију својом посетом. И тако ималох част да се с њим нађем и разговарам. Он употреби сву речитост да ме убеди да је шећер горка ствар, да доноси великих брига. А кад му ја препоручих да нам купи репу по правичној цени, и да у будуће тако ради са задружном репом, он се с висине осмехну и одби, а ја заврших да ћемо ипак ући у тај горки посао прераде репе све до подизања задружне фабрике шећера.

Овде да изнесем и један случај, карактеристичан за методе рада врло уважених господара картела „југословенске“ шећерне индустрије. Господин Елбоген није у почетку

мислио да због тако ситне ствари долази у Југославију. Био је у Холандији кад је чуо за овакав наш подухват. Грохотом се смејао господин Елбоген. Па онда поручи да би човек који се тим подухватом прављења шећера бави дошао њему, Елбогену, у Холандију или Швајцарску на разговор. Како његовом посреднику би одговорено да се у те земље не може ићи, јер би то задруге сувише стало, посредник саопшти поруку господина Елбогена :

— Али Ви не разумете. Господин Елбоген је тако велики господин да не пита шта ће пут стати! Но тада он доби овај одговор од свог саговорника: „А ја сам тако велики господин, да се не бих усудио понудити господину Елбогену да му платим пут, па по томе судите шта мислим о његовој понуди да нам плати пут“.

И тако господин Елбоген дојури у Југославију.

Истог дана између делегата Елбогеновог и лица које је говорило у име задружног репарског Савеза био је овај разговор :

— Шта Ви мислите о плавом камену? — питао је делегат Елбогенов.

— Знам само да је то сулфат бакра и да се употребљава у пољопривреди за сузбијање извесних болести на биљкама, лози и воћу — одговори Савезов претставник.

— Врло добро господине. А ја ћу Вам и ово рећи: у нашој земљи се не производи довољно, тако да га треба увозити неколико стотина вагона.

— Онда значи, треба да се наша индустрија појача да би тај вишак могла произвести, додаде Савезов претставник.

— Врло добро, господине. Имам један предлог да Вам учиним, независно од оног предлога о разговору с господином Елбогеном. У Југославији се налазимо пред подизањем нове фабрике плавог камена. Имамо већ зграде, машине, капитал. Хоћете ли ући у Управни или у Надзорни одбор новог акционарског друштва? А можете постати и адвокат њихов. То је један частан посао, господине. Ви знате да ја бирам шта ћу Вама предложити.

Бог умудри Савезовог претставника да одмах не прекине даљи разговор простим одбијањем понуде, већ упита Елбогеновог изасланика :

— Где ће бити творница ?

— У Петровграду, одговори изасланик.

— Ко ће дати зграде, машине, капитал ?

— Зграде већ постоје у Петровграду, својина су фабрике шећера. Капитал и машине ће дати господин Елбоген.

Савезов претставник не прекиде разговор ни ту, већ упита Елбогеновог човека :

— Па добо, кад све тако имате, шта ћу Вам ја; ја сам непотребан.

— Хе! Како то господине? Потребно је Ваше име! Господин Елбоген нарочито на то полаже.

И опет се Савезов претставник савлада и не прекиде разговор, већ упита :

— А да ли имате још која лица у комбинацији за ту ствар, да ли сте их питали и какав сте одговор добили ?

— Па разуме се! Ето ту је господин Војислав Ђорђевић (напред поменути задружни „идеолог“) са још једним господином из Главног савеза српских земљорадничких задруга. Он ће ући у ту ствар. Већ је дао пристанак.

— Хвала Вам велико, господине. Али ја нећу ући у ту ствар. Нисам потребан. Ви већ све имате готово, а ја никад не волим на готово да идем“.

— Та зашто, господине? Господину Елбогену ће бити особито жао.

— Да Вам кажем српски, господине. То сматрам учтивим начином подмићивања. Ког ћу врага ја госпoдину Елбогену у тој ствари, сем зато да ме упрегне у своја кола. Не идем. Где није мој рад и моја борба, ту не може бити ни моје име. А места која ми нудите значе за мене само прикривен начин подмићивања, да ми уштедите да не поцрвеним.

— Да ли бисте били љубазни да се упознате са господином Елеком? Он је одмах до нашег стола (седело се пред „Руским царем“) и он ће Вам све то поновити.

— Молим. Само ја немам ништа више да кажем, одговори Савезов претставник.

А тада приђе Елек и тако се први пут Савезов претставник упозна са овим данашњим командером ордена Св. Саве. Па и њему саопшти шта је већ напред изнето. А Елек лаганим, тужним и свечавим гласом изјави, да ће и Господиву Елбогену, и њему лично, бити особито жао, што се њихова понуда тако схвата и одбија.

И овај разговор износим да се читалац упозна са методама господе велможа „југословенске“ индустрије шећера. Ето начина како се хватају у ропство туђину одођени синови народни! За чанак сочива продају част своју, и личну и народну, и основне интересе народа свога. Ето поганог а намирисаног језика, којим се говори са „одличним људима“, „виђеним људима“ југословенским. О како некрштене велможе картела наше наше „националне“ индустрије морају нас гледати с висине! О како су нас измерили на својој вази! И како су нас нашли лаким!

Али благодарети томе начину, ти међународни капиталисти *владају* *нашој* *привредом* *свом* *од* *реда*, свом без изузетка — а кроз њу они држе нашу баш зато и несретну југословенску државу, тај инструменат наше народне судбине, у својим рукама.

Одиста се гадим свега тога! Видим сирове синове сељачке, што су поставши „господа“ заборавили ону рудиментарну честитост сељачку и оно патријархално „не ваља се“, „не сме се“ — одбацили то, стидећи се тог „застарелог сељачког морала“. И видим синове већ истанчале крви народне, потомке грађанских породица, дивно се усидрили у „цивилизованом“, „напредном“, „модерном“ животу, повучени његовом угоднешћу и сладошћу, погасили у себи све светиљке.

Нема нам спаса, народе југословенски, без силног замаха духа јуначког и духа пожртвовања! Другог ти пута осим овог не видим — до пута гњиле и труле пропасти.

Оно нарџење Министра финансија државној фабрици шећера на Чукарици, да мора прерадити Савезову репу, би извршено и већ 4 новембра 1932 године појави се први пут *шећер који су задруге произвеле у својој режисији*. Од две и

по хиљаде вагона шећерне репе добијено је 2,750.000 килограма шећера, поред меласе и сувих резанаца.

Не знам да ли су се још смејали Елбоген и остали господари и сматрали нас фантастима, тек знам да је појавом задружног шећери цена шећера почела падати. Ми се нисмо љутили. На њихове претње, да ће они одједном оборити цену, ми смо се смејали, знајући да смо успели не само да боље уновчимо задружну репу, него и знатан вишак вредности да постигнемо. Отуда смо сматрали да је право, да високу цену шећера баш оборимо и тако помогнемо потрошачима његовим.

Али на то је картел почео да креће своје јатаке и помагаче у борбу против Савеза. И већ у фебруару месецу 1933 године добио сам од Бановићке штедионице у Новом Саду (наша Обласна штедионица утопила се у Бановинску) као нашег главног финансијера налог (!) *да сам дужан њокушаји да се сјоравумем са картеликом*. Како нам је претила опасност од државне фабрике на Чукарици, која је попреко гледала на цео наш посао (иако смо јој за три кампање исплатили, *за цијло 100 дана рада фабрике, осам милиона динара чистије кирије, што њрејисшавља највећу кирију до сад њлаћену у нашој држави* — фабрика је купљена за 14,000.000 динара), то сам се бојао да се у идућој кампањи не нађемо још у горем положају, те зато одем у Нови Сад на преговоре. Ту добих од картела *њонуде за мир*, — понуде које су расле у току целе 1933 године.

Али, упркос више-милионске премије што је ова понуда Савезу нашем обећавала, нисам сматрао да је смеће примити, убеђен да је нашој борби циљ: *кореништа њромена оне идилчне слике што смо је у уводу описали, а не њрчање ва њренушном маџеријалном добији*.

Нисам одиста никад био човекомрзац, а ни антисемита. Само не верујем да је Господ Бог створио мој народ зато да га пасу Елбоген, Елек, Ледерер, Шварц, Лесић и Коен са својим великим заштитницима и ближим и даљим помагачима, издајцима народа нашег. И сваким даном све ми се више чини да имам право што овако мислим.

И зато одем до оног Министра финансија, који није био као ови данашњи, па му изложим картелову понуду за

мир коју сам добио у Новом саду, и рекох му: „Ова понуда изванредна је за мој Савез с материјалне тачке. Нисам је примио, јер ми се чини да бих тиме продао све остале произвођаче шећерне репе и све потрошаче шећера уопште. Али, ако мој Савез не може више рачунати да ће идуће године своју репу прерађивати плаћајући закуп (кирију) државној фабрици, онда ћу морати ту понуду да примим. Да сам на Вашем месту, не бих то дозволио, јер је та понуда, иако корисна по мој Савез, штетна по интерес народа“. — Овај Министар усвоји без колебања моја излагања. И тако одбијем понуду картела, те даље настависмо започету борбу.

Али сад картел обуче друго одело, као сотона. Јави се једним писмом Министру финансија Ледерер — и то као произвођач репе!... Пише оштро и одлучно. Опомиње га, да је он Министар целе земље и свих произвођача шећерне репе па и његов, Ледереров, јер и он производи репу на свом имању. Он — Министар — чини Савезу и Савез сам прерађује своју репу, али продајући „неорганизовано“ тај свој шећер, Савез цени шећера обара, па како је цена репе уговором везана (као да баш мора бити везана!) за цену шећера, то се тиме смањује цена репе. И тако губе десетине хиљада сељака зато, што две три хиљаде Љотићевих задругара остварују извесни вишак. И он, Ледерер, као произвођач шећерне репе опомиње енергично Министра, да буде правичан и да буде правичан и да одмах забрани даљу прераду задружне репе у државним фабрикама. Он, Ледерер, то говори у име неколико десетина хиљада произвођача шећерне репе.

И мене би ово морало збунити, — јер разлози на први поглед изгледају оправдани, — да не знам да је, неколико дана раније, исти тај Ледерер био делегат картела фабрика шећера у преговорима које сам водио у име задружног Савеза у Бановинској штедионици у Новом Саду, где је заступајући картел био баш против произвођача шећерне репе.

Али то лукаво писмо не поможе. Министар финансија изјави, да ће он *обавезати фабрику и за будуће да Савезу репу прерађује, чак и за време кад он не буде више Министар финансија.* (Ово он истина не учини. Може бити и мојом кривицом, што одмах не потражих да ми написмено да

ту изјаву. Али, свеједно. Иако ту његову изјаву нисам добио, — иако је, ваљда, и он сам заборавио на то, — или устукнуо пред навалом уједињених, силних личних интереса, па је мој Савез морао већ 1934 године изићи из Државне фабрике пред тешким захтевима њеним, — стоји чињеница, да је једини тај Министар две године стајао на догле и после нечувеном и храбром гледишту, да се она идила, коју су за југословенски народ ускладили Елбоген, Елек, Ледерер, Шварц, Лесић и Коен, мора раскинути. Отуда га ја овде, са дубоком захвалношћу, помињем).

И тако 1933 године Савез преради — по други пут — у државној фабрици на Чукарица 3.200 вагона шећерне репе и доби око 4.600.000 килограма шећера, поред меласе и сувих резанаца, па ојачан искуством, и са већ знатним својим средствима, уђе у другу годину своје борбе.

Поменути Министар финансија *сам понуди Савезу* да му за потребе прераде шећерне репе, које захтевају огроман обртни капитал, изради кредит преко Поштанске штедионице, на залози произведене робе, место скупог кредита који је Савез имао код приватних новчаних завода. И ту се опет видело како картел „југословенске“ индустрије шећера не седи скрштених руку. Јер — већ добро позната — Штедионица Дунавске бановине, која нам је уговором била обавезана дати жиро за кредит, даде Поштанској штедионици *нејоволне и неистините* податке о Савезу нашем. Па иако су се ти податци дали лако оборити, онај господин из Поштанске штедионице, што је у последње време отпочео „аграрно“ мислити, нађе да то није потребно, и одби овај сељачки кредит. И тако је Савез *место 8% камате*, плаћао с провизијом, лежарином и трошковима, *и два и по пошта* више за кредит којим се морао служити... Али ни од овог удараца није се Савез пољуљао.

Иако овај догађај показа да се изненађене снаге картела „југословенске“ индустрије шећера почињу нагло мобилисати, Савез је ишао својим путем напред. За две године

рада: он је исплатио својим члановима за репу преко тринаест милиона динара, (за близу три милиона више него да су репу продавали фабрикама), и остварио поред тога још два и по милиона вишка вредности. А својом борбом учинио да цена шећера падне по килограму за близу два динара, *иако да је југословенски пошишач шећера плаћао за ове две године Елбогену, Елеку, Ледереру, Шварцу, Лесићу и Коену и осталим господарима „југословенске“ индустрије шећера за близу 200,000.000 динара мање него што је дошло плаћао.*

Тако је Савез са великим успехом ушао у 1934 годину. Ону годину, која је видела како Краљ ове земље губи своју јуначку главу у туђини, и како садашњи „Кормилар“, Др. Стојадиновић, напослетку успева, после тога, да добије своје тешко заслужено место.

„Једва једном“! задовољно је трљао руке он 9 октобра 1934 год. увече.

Јер све дотле, он је, бунтовни бранилац „демократије и народних слобода“, мржњом одисао на монархију, династију и Краља, те је између једног гешефта и једног провода, ковао планове и тражио атентаторе, који би смрсили конце Ономе, који није довољно ценио Стојадиновићеве способности, сматрајући да је за ову земљу исувише што је он био само једном њен Министар финансија.

Морам то овде рећи, и то улази у ову причу, јер се Краљ Александар радовао срдечно успесима Савезовог подухвата. Кад му је писац ових редака први пут испречао успехе и до тада познате главне чињенице ове приче, Он је ускликнуо изненађено и раздрагано, и отворено рекао да Савез може рачунати на Његову потпуну заштиту. И тако и ова прича улази у свој трагични део са овим датумом, тако кобним по ову земљу и за овај народ, изузимајући Милана Стојадиновића и његово часно друштво.

ПОЛИТИКА И „ПОЛИТИКА“

Томе је допринела још једна околност. Ушао сам у шестојануарску Владу 16 фебруара 1931 године. Веровао сам

да је мој улазак за Министра правде у вези са израдом нових основних линија државне и народне политике.

И пре 6 јануара, у народној радикалној странци, приморан сам био да будем стално неки отпадник. Гадио сам се од мале, ситне, партизанске, кликашке и котеријашке политике. Мислио сам да се стим не може ковати срећна народна судбина. Покушавао сам да својој тадашњој странци наметнем схватање да је она инструменат велике општенародне и општедржавне политике, да се мора ослободити партизанских, кликашких и котеријашких мерила, јер та мерила државну политику стављају у службу личних и страначких интереса, место да буде обрнуто. Али моји покушаји су ме увек чинили сумњивим мојим партијским друговима, и ја сам остајао увек само дисидент.

Тако сам стекао уверење да су партије луксуз, као што је то рекао једном један наш вишеструки Претседник Владе, већ сува штета.

Отуда сам одушевљено дочекао линије изражене у Краљевом манифесту. Очекивао сам да ће се сад, тим путем, место бесплодне партијске борбе и ситних партијских мерила, увести у државни живот сталешке, моралне, економске, културне и добротине организације — које нису вештачке, већ природне организације, а које већ својим постојањем показују више смисла за заједницу. С друге пак стране очекивао сам дубоку реформу државе у смислу органском и децентралистичком.

Мој улазак у Владу није дао резултате које сам очекивао, али ми је дао одлично искуство о људима који избијају на врхове државе. Одлучно противан враћању партијског живота и партијског мерила у наш државни живот, ја сам предао свој нацрт Устава. Кроз овај нацрт нисам спровео у потпуности своје гледиште, већ сам се трудио да га саобразим што више практичним могућностима. Ту сам предвиђао уставну органску монархију, са Сабором, у који народ шаље посланике бирајући их општим, једнаким и тајним правом гласања, од кандидата које предлажу претставници сталешких, културних и добротиних организација. Разуме се да је тај Сабор имао законодавну функцију, као и право надзора над законитошћу рада Владе, али Влада пред

њим није политички одговарала. По овом нацрту, Устав је Краљ имао предложити бирачком телу народном, да га ово општим, слободним и тајним гласањем усвоји или одбаца у потпуности. Одбачај предложеног Устава значио би, да народно бирачко тело сматра, да још треба да се влада по ранијем закону о Краљевској власти од 6 јануара 1929 год.

Тај пројекат Устава није имао срећу да буде прихваћен, већ је место тога, по савету седнице Министарског савета од 17 августа 1931 год., са два гласа против (Др. Марко Костренчић и писац ових редака) предложено Краљу, да се створи велика партијска организација, која би носила будући уставни живот државе. Разуме се да сам, одмах сутрадан, дао оставку на положај Министра правде, а она ми је уважена 2 септембра 1931 год., пошто је 3 септембра 1931 обнародован садашњи Устав.

Нисам могао остати даље у Влади, разочаран нарочито чињеницом, да се поново враћа партијски живот, место да, одиста херојски Краљев акт од 6 јануара, прихваћен одушевљено од целог народа, буде искоришћен, да се оствари права народна држава и уведе нови дух у целокупан државни и народни живот.

Па иако сам видео да се партијски живот враћа, веровао сам да ћу моћи мирно делегати изван активног политичког живота у задружним, културним и националним организацијама. Показало се то, међтим, немогуће. Партијски живот који је заплуснуо поново нашу земљу, мерио је сваки корак својим мерилом. Услед тога сам са друговима покренуо фебруара 1934 год. лист „Отаџбину“, да се часно боримо и за ново схватање политике, „као оруђа народне и државне судбине“, а против политике партијске, кликаш и котеријашке — политике „брлога у коме се прасци вају“. Решени да објективно, мерилом општеном и државним меримо свачији рад, ми смо писали у „Отаџбини“ као слободни људи, без пакости и предрасуда. Искрено сања и из стапања са другим људима у разним деловима земље, са којима је изгледало да имамо слична савести никао је, — после Краљеве смрти, — Југословенски покрет „ЗБОР“.

Али, иако сам се искрено трудио да о

своју делатност у задругама од делатности у политици, то ми противници нису хтели уважити. С друге стране, није ми било могуће да напустим задружну борбу, док задруге не поставим на чврсту основу. Тада би, мислио сам, већ било могуће да задруге предам у друге руке и да се потпуно предам само политичкој борби.

Међу онима којима је мој политички рад био добродошао, био је и картел наше „националне“ индустрије шећера. Једне вечери, августа 1934 годипе, звао ме к себи тадашњи Претседник Владе, да испита могућност за сарадњу. По обичају своме он ми је тада рекао: „Како би било да ти оставиш те своје корпоративне ствари да се демодернизирају у земљама где су то већ почеле?“ а ја му одговорих: — „Не, нисам према Вама у опозицији због корпорација, — иако стојим на гледишту да без отстрањења партијског критеријума нема добра овој земљи, — већ сам у опозицији зато, што стојим на гледишту, да ниједан режим нема права да народ прави горим него што је. А Ваш режим то чини“.

(О, господине Узуновићу, да ли ми можете икад опростити ове речи? Није да нисам имао право што сам Вам тада рекао ово, јер то доказују они примери које сам Вам те вечери за доказ свога тврђења навео, и на које Ви ни речи одговорити не могасте. Други је разлог мог кајања. О, како честит и пун човечности изгледа Ваш режим данас! Ви данас скоро почињете изгледати као светац. Опростите ми! Кад сам тада с Вама говорио, нисам знао да нам судбина припрема — и уз Вашу сарадњу — три године Владе Милана Стојадиновића).

Те вечери, Претседник, тек онако узгред, по свом обичају рећи: „А да! Ти у опозицији, а кажу ми неки, да ти нема смисла да ти ми репу прерађујемо“. Одмах осекла картел „националне“ индустрије шећера нашао којој му је лако ударити, па одговорих: „Не преважна фабрика мени, већ задружном Савезу, тј. народу, нашем хранитељу и бранитељу, и то нећу прећућати за добре новце“. А он одмах пређе преко мене и ништа рекао.

Баш у то време, августа 1934 године отпочиње интензивна припрема прославе четрдесетогодишњице Главног савеза српских земљорадничких задруга.

Још с пролећа сам сазнао да ће та прослава имати и политички карактер. Та прослава у оквиру конгреса Главног савеза треба да доведе у Београд што већи број задругара, а ту треба, осим чисто задружне прославе, да се Краљу Александру да нарочито признање и завет оданости и верности од стране задругара, а узгред, и да се нарочитим манифестацијама Бошку Јевтићу покаже како задругари желе, да Краљ преда Претседништво Владе њему, а да дотадашњу владајућу странку, Ј. Н. С., отпусти с власти.

Међутим, велики број случајева, не само крајње недомашинских, већ и таквих којима се утврђује несолидан па и непоштен рад у Главном савезу, гонио ме је да заузмем на идућој скупштини, која је требала бити крајем септембра 1934 год., одлучан став.

За ту скупштину се сазнало да ће опозиција бити јака, а знало се да ће и онај „идеолог задружни“ по своме обичају, употребити све да му скупштина, као и дотле, да разрешницу а да из Управног одбора избади, против Правила, људе који му сметају.

Треба знати да је већина људи у Управном одбору Главног савеза припадала земљорадничкој странци. Они су се држали, — уколико су материјално или политички били везани, — уз оног „идеолога“, иначе су ћутали на седницама, а после седнице су говорили да сам у праву.

Када сам ушао у Главни савез, један од вођа земљорадника, др Милан Гавриловић, с којим сам био у односима пријатељским, а и данас нисмо непријатељи, говорио ми је да се оног „идеолога“ морам добро чувати. Убрзо сам ја могао др. Гавриловићу и сам још и тежих ствари саопштити. Кад сам га обавештавао о држању њихових људи, Гавриловић ми је говорио да увиђа да је њихове управи „Воја“ добро всзао за себе.

Надао сам се помоћи на скупштини од свих задругара. Међутим, на скупштину, у дворану зитета на Краљевом тргу, било је доведено сазнање да су који нису били уопште делегати. Они су

да дрече и урличу кад наиђе говорник опозиције, — а ако дође до гласања, онда да гласају дизањем руке и тако праве управу већину. Кад је дошао ред на мене, гласноговорник је прекинуо рад, као и код других опозиционара, а гомила неделегата је заурлала. Тада је председник, Др. Драгутин Јанковић („Житије једног Министра“), упитао скупштину: да ли је вољна одобрити ми да говорим (иако сам протествовао, јер ми право говора закон даје па ми скупштина то право не може одузети док га у границама закона и дневног реда употребљавам), а затим ми је скупштина дизањем руку одузела реч, коју у ствари нисам ни добио. Од свију земљорадника држао се одлучно и поштено М. Московљевић (и зато је са мном на тој скупштини искључен из почасног чланства), остали су гласали за управу или су апстинирали.

Сазнао сам да су уочи ове скупштине земљораднички прваци држали конференцију и решили да се тако уради, јер је „Љотић радикал а Воја земљорадник, с Војом ћемо ми после лако, сад Љотића треба из Главног савеза уклопити“. Чуо сам да се с тим становиштем сложио и мој пријатељ Др. М. Гавриловић. — Дакле у задруге унето партиванство, не само у Државу!

Та је скупштина свакако била и политички значајна, пошто је опозиција у Главном савезу тада збрисана, а Главни савез се показао „солидна подлога за политичке комбинације тадашњег Министра спољних послова.

Овде да поменем и врло карактеристичан случај кампање по новинама. У Смедереву је био покренут нарочити листић, који је уређивао један бивши ребијаш, а у Петровграду је излазио други листић са таквим истим уредником. У овим листовима су месецима излазили чланци пуни најбестиднијих и најгаднијих клевета, — писали су их чиновници Главног савеза по налогу оног „задружног идеолога, а финансирао их *картел шећерне индустрије*...

Овој кампањи је био циљ: изазвати негодовање код према репарском Савезу и тако, по могућности, његовог расула.

С К И Д А Њ Е М А С К Е

Неколико дана после поменутог мог разговора са г. Узуновићем, чукарничка фабрика *заштражи да јој репарски Савез за идућу кампању плаћа много већу вакууму цену него дошло, без икаквог ојравданој основа.* Осећало се, да се нешто изменило. — Баш ми тада дође глас, да је тадашњи Министар спољних послова, иначе члан Управног одбора Главног савеза, поручио, да ћу на јесен видети тешке муке с репом. Отуда закључих да је картел „југословенске“ индустрије шећера шећера, искоришћујући мој опозициони политички став, нашао начина да заинтересује људе који свемере политиканским и партизанским мерилом, и да им саветује, да бар отежају услове прераде Савезове репе у државној фабрици. Обратили смо се и оном родољубивом Министру финансија, али ни ту више не наиђосмо на ону ранију предусетљивост. Разумедох, да је онај „задружни идеолог“, који се тада прикопчавао за режим снагом крље, а у добрим везама са картелом индустрије шећера, нашао начина да нам ову „љубазност“ учини. Истина нама се врата фабрике не затвараху, већ се само знатно увећана закупна цена (кирија) тражаше. Али *за Савез није било свеједно, хоће ли плаћити неколико стотина хиљада динара и иначе прескупог вакуума више или мање.*

Тада сазнадосмо да фабрика шећера у Ћуприји, која те године имађаше врло мало репе, хоће Савезову репу да преради под истим условима под којима је дотле државна фабрика прерађивала. Како сам исцрпео сва сретства да уверим господу државне фабрике у неоснованост њиховог новог захтева о повећању закупа, — и како они ошадосе непопустљиви, а ја у томе видех злонамерно уплитање партизанства, — то се решим да закључим уговор о преради са ћупријском фабриком. У толико пре, што је смрћу Краљевом било јасно да ће сад картел и партизанство бити још јачи. Уговор буде брзо готов. Пре него што смо га потписали уговорисмо још и то, да ће на бази овог уговора Савез моћи прерађивати репу сваке године. И тако савез са прерадом репе пређе у Ћуприју.

Да би се разумело откуд савезу храбрости да пређе у

приватну фабрику, ваља напоменути: да је берба око *џиро-даје шећера, коју је Савез изазвао, карџел већ разбила, ње су односи између ФАБРИКА ПОСТАЛИ СКОРО РЂАВИ*. Како је ова борба тешко погађала њупријску фабрику као материјално најслабију, то је изгледало једно време, да ће Савез чак и купити половину акција те фабрике, па су и неки преговори о томе вођени. Отуда је и било могуће да до ових нових односа фабрике и Савеза дође. С друге стране, очигледан утицај картела преко партизана на државну фабрику отежавао је рад Савезов тамо.

Али 19 децембра 1934 године дође Влада Б. Јевтића, у којој место Министра финансија заузео наш садашњи „Кормилар“. Стање се одмах потпуно измени. У толико пре, што у тој Влади место Министра пољопривреде заузео тадашњи претседник Главног савеза српских земљорадничких задруга, онај о коме сам у јулу 1935 год. написао у „Отаџбини“ чланак „Житије једног Министра“ и приказао га онаквим какав је. А главни дух, односно злодух ове Владе, беше онај „здружни идеолог“, коме човек несме веровати ни кад новине на глас чита, да нешто није из своје главе у оно што чита убадио.

Једног дана, у то време, нађем се послом Савезовим код Лесића — оног „дубровчанина“ без конфесије. А он ће ми рећи, весео и расположен, говорећи о тадашњем Министру финансија: „Но хвала Богу, сад је дошао прави човек: узео, али и даће!“

Нисам у прво време схватио смисао ових речи, мислећи да се ради о државним финансијама, где Министар, истина, заплаћује дажбине, али и води такву политику, која омогућава интензивни народни привредни живот, а овај пружа зараду.

Но чудни осмејак мог некрштеног саговорника учини да посумњам у овакав смисао његових речи.

И отуда дође моје питање: „Како дати а како узети?“

— Онако како се узима, и онако како се даје, одговори брзо и весело некрштени, „на најобичнији начин!“

— Али то није могуће, Господиве? рекох.

— Па гдс Вя живите, човече! одговори некрштени.

И онда ми исприча да он зна то из ранијег министровања овога, те да ми зато и говори. После пређе на друге случајеве корупције. Да тога има и у другим државама. Наведе ми случај синовца једног великог европског државника, који је у нашу земљу долазио да сврши један посао и узео провизију — да би то ауторитетом свога стрица свршио.

По оном уговору што закључисмо, ћупријска фабрика нам преради репу у новембру 1934 год. Нисмо је ни имали много: нешто више од хиљаду вагона, од које добисмо мало више од милион килограма шећера. То је била трећа прерада задружне Савезове репе у својој режији.

Али чим уђе други дух у Министарство финансија уласком новог Министра, Савез одмах осети оштру промену у својим односима и с фабриком у Ћуприји. А и разбијени картел се одмах успостави!..

Прво нам фабрика посла једно писмо, којим признаје да смо уговорили да нам прерађује репу на бази уговора од 1934 год., али да за идућу 1935 год. сад отежава услове. Покушавасмо неколико пута у усменим преговорима добити оно што смо првобитно уговорили. Али безуспешно. На послетку присиљадосмо и на те сад отежане услове и ошточесмо делићи задругарима семе за сејву.

Одједном дође ново писмо од фабрике, којим нас извештава, да у идућуј години не сејемо репу, јер нам је не може уопште „из техничких разлога“ примити.

Запрепашћен, одем до оног истог „дубровчанина“, кажем му да не могу да схватим такав поступак фабрике. Она има уговор са Савезом о преради не само за ову 1935 год., већ докле год то Савез буде хтео, на бази уговора од 1934 год. Она нам је отежала услове за 1935 год. Пристали смо и на то. Како сад мисли да нам спречи рад? Зна ли он да има у овој земљи судова?

Без узрујавања, цинички, насмејано, некрштено лице ми тада рече ово:

— Све је ипак, али ја имам налог од режима да Ваш

Савез уништићим. Знам ја да ћу имаћи партизу, али волим и да изубим партизу, него као прејиславник сираној каишала да имам режим на враћу.

Гледам зло очима а све ми се чини да сањам. А видим да см будан.

Оно његово „налог од режима“ добро разумем, то наиме значи: „Имам сад сагласност режима, — ми, из картела, којима је тај Савез у нос ушао, и тешко нас досад оштетио, Богу хвала, сад имамо сагласност режима да га згњечимо“.

Шта да радим? Ко ме у овој земљи за заштиту да се обратим? Једном претседнику Владе, који ме зна врло добро, који је био мој ратни друг из тешких и незаборавних дана на фронту, — који зна целу поштену борбу са картелом шећера из времена кад је био Министар двора, и који је сад све то бацио под ноге, дошавши под необориви утицај оног злокобном „задружног идеолога“? Или да се жалим једном Министру финансија, данашњем срчаном „Кормилару“, за кога ми ово исто некрштено лице рече, кратко време пре тога, ону кратку реч уз радосни осмејак, — „Узеће али и даће“! — и чије су везе са страним капиталом уопште, као и са магнатима картела „југословенске“ шећерне индустрије, биле већ познате? Или да се жалим једином Министру пољопривреде, оном из „Житија једног Министра“, који је у то време доносио ону Уредбу о козама, где је утврђивао на колико ће коза сељаци смети да држе по једног јарца? Код оваквих Министара картел је господар ситуације, а напред постављено питање само се је неодговорено опетовало: Шта да радим? Ко ме за заштиту нашег радног народа да се обратим?...

И како је одмицало време за сетву репе, а помисливши да ће такав режим морати брзо да се сломије, посаветујем се с друговима из Савеза, те примимо за 1935 год., — први пут од кад је Савез репарски основан — предлог фабрике да *продома репу картелиу месито да је сами прерадимо*, као што смо досада три пута успешно чинили.

Био је то *шежак удар за Савез*, али ми смо се тешили

да је то пролазни облак, који нам је картел са режимом Б. Јевтића—М. Стојадиновића и оног „задружног идеолога“ нанео. Веровали смо да ће то проћи. И тај се облак одиста после избора од 5 маја 1935 године распао, да одмах затим земљу покрије онај тежи и гори, чија „велика“ дела прославља позната изложба „Три године Владе Др. Милана Стојадиновића“.

У првом распаду изгледало је, да ће онај „задружни идеолог“, злодух Бошка Јевтића, отпасти. Али мало је трајало његово опозиционарство. Већ у марту 1936 године, приликом оног Арнаутовићевог шенлучења у Народној скупштини, он напусти опозицију, хитро се претвори од човека који је уочи тога дана говорио да се с Владом Стојадиновићевом треба револверима обрачунавати, не само у човека што скочи и честита „срећно спасење“ нашем данашњем „Кормилару“, већ у једног од главних сведока против својих дојучерашњих другова — по оном опасном атентату на скупштински вентилатор...

Убрзо се показало да ону реч Др. Милана Стојадиновића, да „тајна његовог успеха лежи у његовој сталној вези са привредницима“ треба разумети на нарочити начин. Он не испитује потребе и жеље праве народне привреде, већ оних крупних великана који њоме потпуно господаре, који је искоришћују и исцрпљују, а обично су или *непосредни претставници или помагачи међународног и јеврејског капитала*. Како би могао друкчије мислити и радити човек који је и почео своју привредну каријеру ставивши се у службу Ротшилдовога капитала?! Како би могао друкчије мислити човек који је био претседник Управног одбора југословенског Феникса?! Како би могао друкчије мислити човек, коме је народно страдање и мучење, народно јунаштво и народно сиромаштво увек било страно души?! Како би могао друкчије мислити човек, који већ толико време заузима — и данас — с чашћу положај претседника београдске берзе?! Како би могао друкчије мислити човек, који је прижељкивао смрт онога Краља, који је, поред свију својих трагичних по-

грешака, био Херој и Мученик, чија је душа одиста плам-тела неописивом љубављу за народом својим и мукама и борбама његовим, и чије стремљење је главно било : учинити тај народ независним на слободном Балкану?!

Није случајно картел шећера одмах успостављен чим је Др. Милан Стојадиновић ушао у Министарство финансија. *Није случајно* шећер одмах отпочео скакати у цени. *Није случајно* њупријска фабрика одмах заузела непријатељски став према Савезу.

Савез репарски је, дакле, за 1935 год. морао да пребегне једном лошијем начину, да како тако реши своја питања. Истина — као што смо напред изложили („понуда за мир“) — то решење могао је још фебруара 1933 год. добити *уз накнаду од више милиона динара*. Тада је Савез то одбио, уздајући се у реч и обећање тадашњег Министра финансија. Сад је Савез морао да прими то исто решење — без милиона. Милионе су сад примили они ваљда, што су учинили да се сила ове националне државе стави у службу туђинског јеврејског картела противу једног уистини народног задружног подухвата.

Н О В А П Р Е Г Н У Ћ А

Али такав положај натера Савез да се поново баци на првобитну мисао о подизању задружне фабрике шећера. Ту мисао није никад напуштао. Она је стално у раду Савезом била присутна.

Савез не би могао подићи фабрику сам. Зато је у почетку мислио да се послужи кредитом, који би се временом исплатио. То није било оно најбоље решење, које би потпуно задовољавало све наше циљеве. Али то је решење дозвољавало да подигнемо нашој задружној замисли њен ма и у пола рођени кров. И зато смо то решење ипак прихватили. Но, као што смо видели, то се неоствари.

Међутим баш 1935 год. вратисмо се на ону мисао која нам је била најдража и коју је најбољом прогласио и отац српског задругарства, Михаило Аврамовић, када сам једном с њим о томе говорио. Он ми је као у завештај нагласио ову мисао: задружна фабрика чији су сопственици на једној страни задругари-произвођачи шећерне репе, а на другој, задругари-потрошачи шећера.

Једини задругари, знатни потрошачи шећера, који су долазили у обзир за учешће у овом подизању задружне фабрике били су државни чиновници организовани у Савезу набављачких задруга државних чиновника. Остали су због непријатељског држања Главног савеза били искључени.

Вероватно исти однос, пун поштовања према Михаилу Аврамовићу, учинио је да ова мисао нашег Савеза буде врло топло примљена у Чиновничком набављачком савезу. Једном сагласни у основама, бацисмо се на посао, и за неколико месеци заједничког рада, биле су проучене разне технолошке, техничке и финансијске могућности, па смо почетком 1936 године могли сматрати да ћемо још у току те године ошћочети са израђивањем фабрике.

Финансијске могућности су биле испитане и потпуно утврђење. Неколико светских творница машина (немачких, белгиских, аустријских, чехословачких) нудиле су нам своје стројеве на отплату за време од три до пет година. Потребан капитал за подизање зграда за монтирање машина био је обезбеђен. Сами најмодернији стројеви давали би нашем задружном предузећу техничку надмоћност над старијим и старим стројевима свих картелових фабрика. Нови пак технолошки начин обраде шећерног сока смањиваше количину машина, простор под зградама, количину горива и потребу за радном снагом а повећаваше проценат искоришћења шећерне репе.

Одједном се сазнаде да комесар Министра финансија ставља Савезу државних чиновника своје *прошвиљење* по овој ствари. Забринуше се чланови управе Чиновничког са-

веза. Али само за мало. Толика је била њихова вера у исправност ове ствари, да нису могли веровати у стварност овако грубе препреке. Отуда се нису зачудили ни они ни ја кад те препреке као нестаде, као паучине.

И ми се са новим жаром бацисмо на посао. Састављамо међусобни уговор. Разговарамо ко ће ући у управу. Радујемо се што ћемо победити капитализам — тог перфидног освајача наше земље — радујемо се као деца што ћемо избрати Михаила Аврамовића за претседника Управног одбора, да његове очи пре него што се склопе за последњи сан угледају у његовом Смедереву једно потпуно отеловљење оне мисли, која је њега пре скоро педесет година у том истом Смедереву повела на велики народни подвиг.

Али одједном моји пријатељи, претставници чиновничког савеза, попуштају прво у жару, а потом у ревности. Нешто отежу: „Да одложимо за идућу годину“, говоре. Сви моји разлози ништа не помажу. Указивање на приближавање ратне опасности, на неминовни скок цена метала и стројева, на потребу да ове 1936 године посао закључимо ако хоћемо да 1937 имамо готову фабрику, — све то ништа не поможе. Нешто се десило. Нешто што моја задружна браћа чиновници не хтедоше или не смедоше да ми кажу, и што по њима ваља никад не бих ни сазнао.

Но ето, дознао сам. Случајно. Две ситне ствари удаљене једна од друге простором али спојене у једну органску целину, открише ми ствар.

Прво: један телефонски разговор. Један мој пријатељ Војвођанин говори с Пештом. Заврши разговор и прекине. А онда се сети да има још нешто да каже и поново скине слушалицу, кад тамо два лица говоре већ међу собом. И тако мој пријатељ слуша тај разговор: Будимпешта—Петровград, Елбоген—Елек.

— А шта је с том задружном фабриком? То опет постаје актуелно? пита Елбоген.

— О не брините, господине Генерални директоре; г. Прет-

седник Стојадиновић нам је дао знати да од тога не може бити ништа, одговара Елек.

Друго: *Министар финансија*, преко Народне банке, *припремио* је Савезу набављачких задруга државних чиновника да ће *изгубити све кредите код Народне банке, односно неће их добити, ако мисао о задружној фабрици шећера у Смедереву не буде одмах напуштена.*

Ето зашто попусти жар и ревност мојих задружних пријатеља, државних чиновника. Ето, тако се и то четврто прегнуће за подизање задружне фабрике шећера свршило као и ранија: свршило се победом картела над Савезом. И ово није само Савезов пораз, већ стварно народно понижење.

Сви су, дакле, народе мој, излази затворени. И изгледаш ми као миш, што немоћно трчи по мишоловци жицом оплетеној.

О земљо наша, опрости. Ниси ти мишоловка. Таквом су те хтели направити разни Елбогени, Елеки, Ледерри, Шварцови, Лесићи и Коени, са разним одродима твојим, што су се, пузећи и увијајући, успели на крмило твоје, — они, кукавице и шићарције, — они што у време трагедије твоје највеће седеше по мишјим рупама: у Нишу и Скопљу кад је фронт био Дунав—Сава—Дрина; на Крфу, Женеви и Паризу, онда кад је фронт, где се радило о судбини твојој, био на Ници планини и огранцима њеним.

Данас су они на крмилу твоје и наше судбине. Та колика може бити њихова мајушна душа, — и каква у тој мајушној души може бити љубав према теби, земљо, мила мајко наша? Па да им душа није била тако мајушна не би они могли седети у далекој позадини у тренутцима кад је тако мало требало па да од тебе остане само успомена. Или још тачније, у тој мајушној души било је места само за њихово велико ја: ништа веће није могла њихова душа примити и обујмити.

И какво би чудо морало да се деси, да данас њихове мајушне душе буду промењене? Да њихове очи, очи грам-жљивог хрчка, постану сад очи орловске?

И данас је код њих све исто, као и пре двадесет го-

дина, — све, изузевши што се некад нису дали приметити, задовољни скромним месташцем у сенци, док не прође бура над народима и људима, а данас земља трешти од њихова имена, угиба се под њиховим насиљем, немоћна пред њиховом лажу, и њиховом корупцијом.

О ниси ти, земљо наша, прљава и смрдљива тамница, Труде се разни никоговићи да те ланцима насиља, прљавим везама корупције, гадним нитима лажи и издајства, таквом учине. Али знамо ми који носимо твоју светлу слику у нашим душама; ми који смо ту слику упили из последњих погледа оних хиљада очију наших другова, што су последњи пут, на бојним пољима, пред нама погледале и утрнуле, — знамо ми да си ти света колевка, јуначко упориште и последње одмориште и наше и свега што је пре нас дисало, Отаџбино наша.

Многи облаци скакаваца и навале гусеница су те често похађали. Али ти си то стресла: ниси ти земља њихова, већ наша. Неће, заиста, ни сад моћи бити друкчије.

Али засад је тако...

ПОСЛЕДЊА БОРБА

Савез репарски је и 1936 године засејао око две и по хиљаде јутара репе. На основу нашег уговора од 1934 год. одмах с пролећа известисмо о томе њупријску фабрику. Она је тражила да Савез не сеје толико. Ми смо пак морали сејати толико, а фабрику смо позвали да утолико мање уговори са осталим произвођачима, према којима није у уговорној обавези. Она то није примила. На крају нам је поручила да ћемо наставити разговоре с јесени, пред кампању.

Августа месеца 1936 године — тј. пред кампању — обратили смо јој се и позвали је да нам репу преради. Она је једноставно одбила, *поричући сад чак и то, да је у таквој уговорној обавези према Савезу*. Савез је зато подигао тужбу суду ради утврђивања уговорне обавезе, и, на основу тога, ради накнаде штете. (Спор још траје, али досад су одлуке суда и у чињеничком и у правном погледу усвојиле тврђење Савеза).

Али шта да се ради са репом? Преко четири хиљаде вагона репе је Савез добио од задруга.

Обратили смо се државној фабрици на Чукарици одмах септембра молбом: или да нам купи репу, или да је по ранијим условима преради. — Одбила нас је: јер не зна шта ће и где ће, те нашу репу не може купити. А не може нам је ни прерадити: јер и сама има много репе, па ће радити до половине децембра 1936 год., а тада ће већ машине бити уморне па неће моћи више да раде, а да наша репа у децембру већ неће ништа вредети.

Обратили смо се *Министарству финансија, Министарству пољопривреде, Министарству трговине*, указивали смо на неоснованост ових разлога. Говорили смо им да би било срамота и срам за земљу нашу да буде могуће, у данашње време, да толика репа пропадне нагомилана по жељезничким станицама. Предочавали смо им да би, ако држава сјане на такво гледиште, што претстављало расипнички губиљак за нашу народну привреду. Указивали смо им на *уставне одредбе* по којима држава штеди задругарство. Доказивали смо им: није истина да ће се машине уморити, јер годинама нису искоришћаване у потпуном капацитету, — а исто тако није истина да наша репа крајем децембра неће моћи да се преради. Јамчимо да ће бити бољег квалитета од просечног квалитета репе државне фабрике.

Али све то није помогло. Иако смо се обратили почетком септембра 1936 год. за заштиту држави, до решења нисмо могли доћи све до 18 јануара 1937 године!..

Како ова обраћања не помогоше, обратили смо се и Војсци упозоравајући, да ће оваквом пољопривредом каршела наша земља, — у особито муњим данима, какви се сиремају, — остати без икакве резерве у шећеру. Показало се да ни Војска није у стању ово питање с места покренути, и поред добре воље своје.

Обратили смо се за заштиту и Краљевском Намесништву. Мислили смо, кад државна машина, очигледно, не функционише правилно, — да морамо узнемирити и врховне државне органе, који су природом ствари заинтересовани и одређени да ту машину надгледају. По тој ствари, — ситном питању, преко четири хиљаде вагона шећерне репе, —

обратили смо се толико пута усмено и писмено Краљевском Намесништву, да се сад управо стидимо што смо то толико пута чинили, и тако њихово време, пажњу и напор на ово очигледно ситно питање привлачили. Али, ради нашег извињења, ми можемо да наведемо само очигледну невољу и нужду, ону „скорб и нужду“ од које се Богу молимо да и њих и нас увек сачува, а која, кад дође, нагна човека и на тако непажљиве кораке.

Краљевско Намесништво је наше молбе увек пажљиво саслушавало. Увек смо добили обећање да ће се све учинити што год се може, да се нашем Савезу помогне. Краљевско Намесништво је учинило кораке лично и преко својих органа код Министра финансија, Министра претседника, као и његовог заступника, Др. Корошца. Органи Краљевског Намесништва обавештавали су нас, по налогу највишем, о сваком таквом кораку, тако да смо скоро сваког дана знали какву је изјаву који од Министара дао.

Имао сам јасан утисак да Краљевски Министри не говоре истину, — час обећавајући брзо решење, час изговарајући се на њихову немогућност. Тако је, на пример, *Министар финансија* одговорио да није могуће ништа учинити, *јер је државна фабрика на Чукарици свршила сву реју, ја демонтирала (!) машине ради ојравке* (иако смо ми молили за интервенцију још пре почетка рада фабрике). Мислим да је та јасна неистина била довољно провидна не само за моје очи, већ и за очи сваког разумног човека. *Министар Претседник* је обећавао половином децембра да ће питање решити за три дана. *Министар трговине* је дао реч да ће питање „сутра“ решити, па је исто вече — одмах после мог изласка од њега — отпутовао за Загреб, а одатле се вратио неколико дана доцније, ништа не учинивши.

Тада сам имао прилике говорити са великим задругаром Др. Корошцем. Тада сам се уверио у његову одиста изванредну интелигенцију, која сваку ствар схвата брзо и потпуно, — али и изванредну моралну растегљивост његову.

Корошеу неће украсити, ни убити, народе југословенски, али ће драге воље њусити да се њокраде и њобије њола ове

земље, само ако његов ѿренуѿни ѿолиѿички инѿтерес ѿо захѿева. Не верујем ѿсле ѿога да има ѿрава да се смаѿра бољим од онога, који је само једном украо или само једном убио. Није узалуд његов доглавник, Др. М. Крек, на једном збору у Словеначкој дао најкраћу и најисцрпнију слику његове политике, одговарајући на једну упадицу, (зашто седе у Влади Др. Милана Стојадиновића): „Боља је и најгора Влада у којој ми седимо, него и добра Влада наших противника“.

То одуговлачење и крвничко мучење трајало је недељама и месецима. Ми смо морали разлоге један по један побијати. На њихову тврдњу да су машине демонтиране морадосмо, да доказујемо да је то лаж, да се ради о простом скидању неких цеву ради чишћења, и да се фабрика може довести у ред за три дана. На њихово тврђење да је репа промрзла и да нема шећера, морадосмо да доказујемо анализом државне огледне станице, да наша репа у половини јануара има слаткоћу још тако високу, какву њихова није имала месец дана раније. На њихово тврђење да нећемо имати новца за прераду (око дванаест милиона дин.), изјависмо да примамо одговорност да ћемо новац набавити. На њихово тврђење да немамо материјала, изјависмо да ћемо га набавити. На њихово тврђење да немамо магацина, доказивасмо да смо их већ набавили.

И кад смо веровали да је цела та напорна борба, да су сви ти докази и разлози прикљештили противника уз зид, те ће се предати, би нам саопштено да је решење донето: „Комитет Министара је донео решење. Биће објављено. Прочитаћете га. Агенција Авала је зато ту!“

И заиста на сјаму православну нову годину прочитамо га. И би нас поново стид због толиког трчања. У том коминикеу Комитет Министара објављује у главном ово:

„Неки сељаци преварени и обманути (разуме се, не од стране њупријске фабрике, већ са стране Савеза) засејали су репу, а нису имали уговора са фабрикама (Министри су знали да ми водимо спор код суда да утврдимо да смо уговор имали, али њима ништа не смета да овако унапред, пре суда, стану на страну фабрике — против народа сељачког). Услед тога је до-

шло у питање да пропадне сељацима око 3.300 вагона шећерне репе, која је већином извучена и стоварена на жељезничким станицама, где је изложена мразу и квару.

„Ову репу није могуће прерадити из многих техничких разлога.

Да сељаци не би били оштећени услед непромишљеног рада оних што су их на ову сетву навукли, Министарски Комитет се обратио фабрикама шећера да оне делимично ову штету приме на себе. Министарски Комитет је наишао на велику предусретљивост код фабрика. Оне су ставиле на расположење Министарском Комитету око 3,300.000 дин. — да се сељацима подели, с тим да репу могу однети својим кућама“.

На све ово питао сам се: зашто ли ови, иначе кивни, туђинци из картела сад тако лака срца бацају 3,300.000 д. нашим сељацима — као псима? Милостиња... „да се сељацима подели“... само да се већ једаред окану *прављења шећера?*

Тада видех да морам — иако нерадо — прибећи другом начину. Послах курире у задруге јављајући, да сутра рано што већи број задругара дође у Београд. На станицама ће их дочекати људи са обавештењима.

Сутрадан, 15 јануара, тачно у 9 сати пре подне, у мањим групама које су дошле са разних страна, нашло се пред Претседништвом Владе, Министарством трговине, Министарством финансија, Министарством војске, око 400 задругара, све самих одличних домаћина и честитих људи.

Седео сам у једној згради у близини, и чекао извештаје. У 9 сати и 20 минута већ је дотрчао један, 5 минута после тога други младић усплахирен јављајући: „Камиони са жандармима дојурили су пред Претседништво Владе, жандарми су се скинули с кола и почели тући и растеривати мирне сељаке, који су мирно чекали да их приме Министри“.

Узвикнуо сам: „Битка је добијена!“ — „Како то?“ запиташе присутни. — „Па ето како; нечиста савест оних из Владе уродила је страхом. Иначе одиста не би доводили камионе са жандармима на мирне голоруке сељаке!“

Али како све аларманције вести одржаваоци везе до-

нашаху, то сад дође ред и на нас. За четврт сата говорио сам са кабинетима свију заинтересованих Министара, Управником града, с Командантом жандармерије и с многим утицајним људима. Свуда сам кратко изнео ситуацију, указујући на њену озбиљност у сукобу између жандарма и сељака и позивајући надлежне да знају да ће бити одговорни и за кап просуте крви ових честитих задругара који само моле да буду примљени. Кад сам свршио све те телефонске разговоре, рекох: „Е, сад можете бити мирни; победа је ту!“

И заиста, пола сата доцније јавише, да ће Министри: *финансија, пољопривреде и трговине* примити једну делегацију ових задругара у 11 сати. Одредише задругари осморицу најотреситијих.

Разговор је био такав да би ти Министри, да имају стида, још истог дана дали оставке. Али такви оштри гестови нису у нашој земљи могући. У већини случајева Министри су само „живе коже“ — као што рече владика Николај — код којих је свака душевна радња, па и стид јако ограничен разним „државничким обзирима“, тако да су такве појаве одиста скоро искључене.

— Шта сте хтели? упита Министар финансија изасланике.

— Хтели смо да видимо да ли наша држава хаје за нас и наше невоље, — одговори један задругар.

— Па читали сте јуче нашу одлуку. Ви вашу репу можете вући натраг својим кућама, а шећеране су пристале да вам *поклоне* 3,300.000 дин., — одговори Министар трговине.

— Господине Министре, рећи ће тада други задругар, читали смо вашу одлуку, али сматрам да би било много достојанственије и боље за Владу да никакву одлуку није донела него што је овакву донела.

— Зашто то? запита Министар пољопривреде.

— Зато што за нас то значи да сте нас ви продали картелу за тих 3,300.000 динара. А да смо се хтели продавати, ми смо то могли још 1933 године кад нам је картел нудио и више, *само шећер да не правимо*, а репу да им продамо. Ми то онда нисмо примили, јер смо знали да би то

била издаја интереса осталог народа. Сад нас је Влада на овај начин продала картелу и то под много горим условима. Кад би смо то примили, репа би нам пропала, јер је нико по овим раскаљаним путевима не би могао са станице кући на траг вући. С друге стране задругари су већ примили скоро исто толику суму на име предујма од Савеза, тако да би сад морали: или Савезу дуг да не врате, и онда да га упропасте, — или пак да сав овај новац прими Савез, а задругари да не приме ништа.

— Па шта би сте Ви хтели? запита Мин. финансија.

— Да нам државне фабрике репу откупе или је пак прераде за наш рачун, а ми да платимо сваком своје, све готовим новцем.

У тај мах дође и директор државне фабрике шећера на Чукарици.

— Господо Министри, отпоче директор, то није могуће. Њихова је репа услед мрза потпуно пропала. И ако дозволите да се та репа ради, задруге ће претрпети крах, јер не верујем да ће успети да добију ни пет процената шећера.

— Господине директоре, прекиде га један сељак. Ви добро знате да је задружна репа увек била боља квалитетом него Ваша. Анализа репе која је вршена пре непуних недељу дана даје 18% дигестије, што треба да да 14,5% шећера.

— То није могуће. Ни 5% нећете имати!

— Пристајемо на сваку опкладу, Господине директоре. Само у случају да ми будемо имали право, не знамо како ћете Ви моћи остати на томе месту.

— Примате ли Ви, упита сада опет Министар финансија, наше решење?

— Не примамо, нити хоћемо, нити можемо, повикаше делегати у глас.

— Пропашће Вам репа, рече Министар трговине.

— Нека пропадне, Господине министре, то ће бити наша штета, али Ваша срамота и срамота државна.

Министри се погледаше па рекоше делегатима да изађу. А затим их позваше и саопштише им:

да се одмах пошаље репа на анализу државној огледној станици, — да дођу 18 јануара у 11 сати опет сви ови делегати да им се саопшти одлука.

И да не би смо дуже задржавали читаоца на овом догађају, саопштићемо му кратко, да су они исти Министри, који су 14 јануара 1937 године донели онај неистинити и срамни коминике, у коме су саопштили *да није могуће репу прерадити*, — 18 јануара, после интервенције четири стотине задругара пред претседништвом Владе, *решили: да се ша задружна репа преради у државним фабрикама.*

И тако је било. Ова дуга и тешка борба уродила је ипак плодом са овим резултатом: од четири хиљаде вагона репе добијено је око четири милиона килограма шећера, поред меласе и резанаца, — *што је по жељи картела и решењу Министара требало да пројадне.* То је била четврта — и последња — прерада задружне Савезове репе у сопственој режији.

Али, нажалост, Савез и задругари су имали огромне губитке. *Да је репа прерађивана од половине децембра, кад је завршен рад у фабрици на Чукарици, добио би Савез, — за већ исту поднету режију и скоро исте поднете материјалне трошкове, — око 1.500.000 килограма шећера више; а поред тога, не би пројало око 250 вагона шећерне репе, прво услед мраза, после услед кварења, а од ове количине било би још око 350.000 килограма шећера.* Тако да су Савез и задругари — овим мрцварењем и одуговлачењем решења — претрпели губитак од 1.850.000 килограма шећера, те се може рачунати да је *укупна материјална штета Савезова: око 6.600.000 динара,* поред огромног губитка за народну привреду.

Разуме се да би штета била и већа да није и репа уопште прерађена. Јер је Савез задругама дао предујам преко 3.000.000 динара, а још око 2.000.000 динара је задругарима исплаћено после прераде.

Ова борба је тешко Савез материјално погодила. Он је *остао дужан задругарима за репу још око 800 000 динара.*

Режим је на све ово преко својих трабаната отпочео да ради у двоструком правцу: код оних који потражују од

Савеза, да туже и иступају из чланства; а код оних који ду-
гују Савезу, да дугове не плаћају. *Због тога је Савез — не-
кад тако цветан и одиста моћан — морао шражићи одла-
гање плаћања за време од шри године.*

Картелу није било доста што је задао Савезу овај те-
шки ударац у слабину, јер капитализам нема милости и не
стаје на пола пута.

Главна борба уједињених сила картела и режима управ-
љена је у другом правцу. *Већ две године Савез рејарски и
његове задруге уошће ни предаљ земље нису могли посејати
реје. Бојкотују га све фабрике. Картел господари у нашој
земљи...*

Савез се обраћа Министарству војном, Министарству
финансија, Министарству трговине и индустрије, Министар-
ству пољопривреде и моли их и 1937 и 1938 године, пре
сетве репе, за интервенцију да му се омогући сетва. Молбе
су остајале или без одговора, или су пак одбијане, јер се
„нема могућности да се молба уважи“...

*Указивано је већ пре ове године а и ове, шј. 1938, да ће
земља не само остати без резерве у шећеру већ да ће остати
без довољно шећера за покрите пошреба. Указивано је да ће
земља морати да увози шећер. И ништа није помогло. Већ
две године Савез уошће не може да сеје реју.*

*Савез има спрењено семе шећерне реје, које је у својој
обradi спремио. Већ две године сејати не може. Савез моли
да му бар ошкује то семе: кушање и одбијање...*

Штедионица бановинска у Новом Саду (она која је од
Савеза још 1933 године захтевала споразум са картелом)
усред те и такве борбе, — место да расправи свој нера-
справљени рачунски однос са Савезом, — сад наједном на
основу меница Савезових, које су биле код ње у депоу
*шужи Савез за дуг који не поштоји, и ставља Савезу за-
брану на оној шешком мукм добијени шећер. Да би се ви-
део и овај морал, ваља изнети, да ова Штедионица го-
динама није хтела да одобри Савезу камату на његово ми-
лионско неспорно потраживање, док је пуну камату рачу-
нала на Савезово дуговање, чак и на спорно дуговање —
само да га сруши.*

Све је ово рађено са једним циљем: треба Савез овај, који се усудио да уздрма ону дивну и потресну идилу капитализма уништити.

Б И Л А Н С

Читалац се можда и уморио овом дугом и суморном причом.

Дуги су *седам година борбе*, читаоче пријатељу, од којих су прве три године биле три године успеха Савезових, а последње четири године — године успеха картелових, а мука и пораза Савезових.

Ове последње четири године обухватају и ово „златно време југословенско“, о коме говори изложба „Три године Владе Др. Милана Стојадиновићи“.

Али ево ти читаоче, на крају, што те неће разведрити, али ће ти јасно приказати резултате ове борбе.

Хтео бих дати кратак биланс с гледишта народне привреде.

Ова прича о шећеру биће ти одиста горка.

Од 1932 до 1934 године борба репарског Савеза са картелом учинила је да шећер падне у цени; *на њај начин су пошрошачи мање плаћили послодарима шећерне индустрије око 200,000.000 динара.*

Од 1935 до 1938 године *картел је победилац.* Цена шећера је скочила тако, да је *шећерној индустрији; око 280,000.000 динара више плаћено* него да је остала она цена која је била у периоду од 1932 до 1934 године.

Савезу се не даје да сеје реју од 1936 године. Тако — смо једва успели ове године да без увоза покријемо пошребе у шећеру.

Али зато нас чека ова 1938/39 година. Шећера смо добили ове године само толико, да ћемо од јула месеца *морати да увозимо по 7,000.000 килограма месечно, све до 1 октобра 1939 године: дакле најмање 20,000.000 килограма.*

А ти ћеш, читаоче, тај увоз одмах осетити по своме

цепу. Није право да ти ваља то накнаде Елбоген, Елек, Ледерер, Шварц Лесић и Коен?

Три године Владе Др. Милана Стојадиновића су биле дебеле године за карџел „југословенске“ индустрије шећера, за његове господаре, за његове заштитнике и ње ове помачаче.

Да би се то дивно ситање одржало, радило се ситално с једне ситране на ограничењу сејве реје уошшће, — а с друге ситране на сиречавању рејарског Савеза да је сеје.

И успех је такав, да би га требало приказати на изложби „Три године Владе Др. Милана Стојадиновића“.

Зато смо ову необичну причу написали. Није право да се тако очигледни успеси не знају или заборављају.

Али успех је објашњив. Зар није „Бранитељ“ наше народне имовине од иностраног капитала рекао: „Тајна мог успеха лежи у мојој сталној вези са привредницима“?

